

Norbertus Adamus Boccius – lékař a botanik

Bratři Bauerové – malíři a rytci květín

Milada Rigasová, Regionální muzeum v Mikulově

Konvent Milosrdných bratří ve Feldsbergu (Valticích, dále jen Valtice), založený v roce 1605 knížetem Karlem I. z Liechtensteinu, byl mateřským konventem všech ostatních konventů tehdejší rakousko-české provincie. Bratřím byla dána řehole svatého Augustina a předepsán černý hábit se škapulířem a kapucí, hábit je přepásaný koženým řemenem. Řádovým znakem je granátové jablko s křížem a trnovou korunou, nad ním hvězda v modrém poli. Členové řádu se zavazují k životu v chudobě a k doživotní péči o nemocné. Pro rozvoj města a celého regionu sehrál valtický konvent dnes ještě nedoceněnou úlohu.

Norbertus Adamus Boccius (15. 1. 1731 – Timisoara, Valtice – 14. 7. 1806) patří bezesporu k největším osobnostem řádu Milosrdných bratří. Svým významem a rozsahem aktivit převyšoval všechny ostatní valtické řádové příslušníky minulé i budoucí. V roce 1749 složil v Praze řeholní slib. Studia medicíny a chirurgie absolvoval ve Vídni, kde získal v roce 1763 diplom ranlékaře. Ve valtickém konventu prožil od roku 1763 plných 43 let.

Do Valtic přichází jako profesor anatomie a chirurgie na medicínsko-chirurgickou školu, která zde při nemocnici MB byla otevřena v roce 1754. Boccius se brzy stal jejím hlavním tvůrcem a organizátorem a brzy získal pověst vynikajícího chirurga. Od roku 1778 až do své smrti je jejím stálým ředitelem. Během krátké doby dosáhla škola vysoké odborné úrovně.

Největšího významu dosáhla škola v roce 1791, kdy po zrušení školy pražské, přešla výuka plně do valtické a ta se tak stala jedinou medicínsko-chirurgickou školou provincie, připravující ke studiu medicíny na vysoké škole.

Na škole se vyučovalo anatomii, nižší chirurgii, botanice, pěstování léčivých rostlin, nauce o obvazech a ošetřování nemocných. Byly zde prováděny také anatomické pitvy. Od roku 1763 měla škola rozsáhlou odbornou knihovnu a kromě obsáhlých herbářů obsahovala sbírky anatomických preparátů, kostry člověka, různé fyzikální a chemické přístroje, mnoho lihových, ale i sušených patologických preparátů a názorných pomůcek všeho druhu. Kolem roku 1830 začala výuka váznout a byla několikrát, na krátkou dobu, přerušena. Přes snahy o obnovení výuky v původní podobě byla škola v roce 1854 definitivně zrušena.

Zásluhou Boccia byl také v letech 1772–1781 novicát dočasně přeložen z Vídne do Valtic.

Boccius byl i významnou osobností církevní. Převorem byl zvolen celkem v sedmi tříletých obdobích. Byl jím tedy po dobu 21 let. Po prvé v letech 1766–1769. Pak následovala dvě devítiletá období, prvé v letech 1772–1781, druhé v letech 1797–1806. V intervalu mezi těmito dvěma převorstvími byl v letech 1784–1797 provinciálem. I v této době zůstal ve Valticích a provincii odtud řídil. Byl činný při zakládání šesti konventů.

Celé období, více jak 40letého Bocciova působení ve Valticích, bylo dobou, kdy se valtický konvent dostal na jedno z nejpřednějších míst v provincii.

Všestrannou péči věnoval zvelebení a povznesení konventu, nemocnice a kostela. V roce 1794 dal zrenovovat všechny budovy včetně konventního chrámu. Nemocniční lůžka dostala za Bocciova působení další fundace. Fasse o celkovém jmění kláštera z roku 1798 uvádí, že nemocnice měla v této době celkem 40 lůžek, z toho 24 fundovaných, na nichž se v ročním průměru léčí kolem 800 nemocných. Na jednom lůžku se tedy za rok vystřídalo v průměru 33 pacientů. Každé lůžko bylo ceněno provozovacím nákladem 150 zl.

Moudrou a rozvážnou správou Boccius též podstatně zlepšil hospodářský a finanční stav konventu.

Projevilo se to jednak uložením značných částek na hotovosti, ale i nákupem polí, luk a založením velké ovocné zahrady, v níž dal zřídit studnu a postavit altány pro rekreační pobyt pacientů.

Mimořádného významu dosáhl N. Boccius jako botanik a šlechtitel. Založil rozsáhlé zahrady léčivých rostlin nejen u valtického konventu, ale pomáhal je zakládat po celé rakousko-české provincii, kam při vyřizování úředních záležitostí často zajížděl a kde také šířil zájem o vzdělání v tomto oboru. Řádové kroniky dokládají, že lékárníci, Milosrdných bratří zvláště, se botanice intenzivně věnovali a byli mistři v tomto oboru. Je na místě také připomenout, že pěstování léčivých rostlin bylo nemalým finančním přínosem pro klášter. Prostředky z prodeje léků, hospodářsko zemědělské činnosti, různých nadací a darů, hradily veškeré náklady na provoz konventu a nemocnice, která lékařské služby poskytovala všem, bez rozdílu společenského postavení, zdarma.

Boccius se věnoval také samostatné práci šlechtitelské. O hospodářské povznesení Valtic a širokého okolí se zasloužil pěstováním a šlechtěním cizích druhů ovocných dřevin. Při valtickém konventu založil zahradu, kde kromě léčivých rostlin a okrasných květin pěstoval také ovocné stromy.

Pěstování ovocných stromů rozšířil i mimo konvent. Ve valtických městských hradebních příkopech zakoupil pozemky a založil zde ovocné sady a aleje. Vybíral si jen ušlechtilé odrůdy a pěstování vybraných a vhodných odrůd pak dále rozšiřoval a propagoval v širokém okolí Valtic, Lednice a Mikulova. O své práci napsal řadu spisů.

Všestrannou pomoc a podporu přitom nacházel u rodiny Liechtensteinů, kde byl považován za rodinného přítele. Materiál ke šlechtění si opatroval také sám, na cestách do cizích zemí, kam zajížděl s Franzem Liechtensteinem. Sledoval botanické dění ve Vídni, je prokázán jeho vztah k přednímu vídeňskému botanikovi N. J. Jacquinovi. Výsledkem čtyřicetileté práce je obsáhlé botanické dílo.

Z roku 1766 pochází kolekce tří herbářů sušených lisovaných rostlin. Titulní strana každého dílu nese název: "Herbarium vivum vel collectione botanicae factae a F. Norberto Boccio: S: ORD: S: Ioanis De Deo et conv: Feldspurg: P: T: Priore: A: MDCCLXVI".

Je jedním z nejstarších dochovaných herbářů z území České republiky, nejrozsáhlejším z nich a nejstarším herbářem z území Moravy a Slezska.

Bocciova kolekce obsahuje 1 216 vyšších rostlin. Z prvních dvou svazků kolekce obsahuje každý 205 stran, třetí díl má 122 stran a 46 stran abecedně seřazeného indexu, společného pro všechny tři díly. Všechny rostliny jsou označeny latinskými názvy botanického systému před Linneem. Kromě planě rostoucích rostlin, obsahuje kolekce i rostliny šlechtěné, hlavně okrasné květiny, jejichž šlechtění se Boccius věnoval, ale také rostliny cizokrajné.

Přestože jednotlivé položky neobsahují přesnou informaci o místě nálezů a datování je omezeno jen na údaj o autoru, místě a roku vzniku kolekce, pochází většina rostlin s velkou pravděpodobností z nejbližšího okolí konventu – Valtic, Mikulova a Pálavy.

Nasvědčuje tomu fakt, že většina planě rostoucích rostlinných druhů v herbáři obsažených, se v okolí Valtic vyskytuje dodnes, ale i skutečnost, že Boccius měl, v době vzniku herbáře, jen nepatrnou možnost cestovat. Jako převor organizačně zajišťoval chod valtického konventu, mimo to plnil řadu povinností spojených s profesí lékaře a profesora anatomie a chirurgie. Také každodenního ošetřování pacientů, které patří mezi základní povinnosti milosrdného bratra, nebyl převor ve své funkci zproštěn. Do funkce provinciála, která v sobě zahrnovala řadu pracovních cest po celé provincii, tedy i možnost po celé provincii botanizovat, byl Boccius zvolen až v roce 1784.

Kolekce má velký historický, ale i vědecký význam, neboť je dokladem rostlin vyskytujících se v okolí Valtic téměř před dvěma a půl stoletími. Herbář tohoto stáří je tedy i výpovědí o stavu životního prostředí. To si však vyžádá důkladné studium a posudek odborníků.

Rostliny jsou v poměrně dobrém stavu, u mnohých je dodnes zachována zeleň listů i barva okvětních plátků. Menší část rostlin se však neubráníla zubu času a nese větší či menší stopy poškození.

Jednotlivé rostliny jsou lepeny celou plochou na ručním papíře, pravděpodobně jednoduchým škrobovým lepidlem, zpravidla více rostlin na jedné straně.

Kolekce má i svoji výtvarnou hodnotu. Jednotlivé svazky, cca. 50 cm vysoké a 30 cm široké, jsou vázány v kůži a zdobeny kováním.

Každá jednotlivá rostlina je výtvarně dokončována do nádob ve tvaru vázy. Část váz má jednoduchý dekor, malovaný akvarelovými barvami, část je zdobena velmi dekorativními výřezy rytin, kolorovanými rovněž akvarelovými barvami. Autor těchto miniaturních, velmi pěkných dílek není bohužel udán, dá se však předpokládat vztah k malířské rodině Bauerů.

Evropským unikátem je však Bocciovo 14-ti svazkové botanické dílo jehož první díl nese název "Liber regni vegetabilis retinens plantas ad vivum pictas ab admodum reverendo ac venerabili patre Norberto Boccio ord. S. Joannis de Deo actuali Priori Feldsbergensi collectae et a Josepho, Francisco et Ferdinando Bauer pictae". "Kniha království zachovaných rostlin z živých namalovaných od důstojného a velebeného otce Norberta Boccia Sv. řádu Sv. Jana z Boha převora Feldsbergenského sebraná a od Josefa, Františka a Ferdinanda Bauerových namalovaná".

Toto dílo, na kterém pracoval téměř 30 let, se skládá ze 14 foliových svazků o rozměrech 52×31 cm, v kožené vazbě.

Obsahuje 2 700 nádherných akvarelových obrazů rostlin, které vyhotovili bratři Bauerové, rodáci z Valtic. Lhotský ve svém biografickém příspěvku o Ferdinandu Bauerovi mimo jiné píše, že předlohou obrazů květin k Bocciovu "Liber regni vegetabilis" byly Bauerům živé rostliny a Bauerové byli velmi mladí když začali do Bocciova díla přispívat. (Lhotský 1834).

Od II. do XIV. svazku má dílo název "Hortus botanicus", "Zahrada botanická". Jeho titulní strana má letopočet 1777, poslední svazek je označen rokem 1804.

Letopočet vzniku je udán jen u několika dalších dílů. Vzhledem ke známým skutečnostem však můžeme určit i dobu vzniku nedatovaných svazků.

Je zřejmé, že dílo bylo inspirováno Bocciovou kolekcí "Herbarium vivum" z roku 1766 a tedy i flórou Valtic a jeho okolí, Pálavy a Mikulova. "Liber regni vegetabilis" má charakter Flóry- encyklopedie, zahrnující všechny Bocciovi známé rostliny, seřazené podle botanického systému. Liber regni zaznamenává kvalitativní posun ve vývoji botaniky konce 18. století i autora samého.

Posun v kvalitě je představován především přesnou citací autora latinského jména za jménem jednotlivých druhů rostlin. Boccius udává u každé rostliny několik užívaných latinských jmen včetně citace autorů, doplňuje je však již synonymními jmény botanického systému Linneova, zde označeného zkratkami S. P. L. (Species plantarum Linneaeae).

Z autorů před Linneem je nejčastěji udáván Bauhin, který je s největší pravděpodobností autorem jmen použitých v Bocciově "Herbarium vivum" z roku 1766, přestože zde citace autora chybí. Z autorů linneovských je nejčastěji udáván Jacquin.

U většiny druhů jsou doplněny, Bocciovou rukou německy psané poznámky. Tou základní je především informace o tom, zda se jedná o léčivou bylinu planě rostoucí nebo pěstovanou v zahradě, dále informace o vegetačním typu rostliny – vodní či slanomilnou a podobně. Dále jsou tu údaje týkající se výrazných botanických vlastností rostliny, vzrůstu, tvaru, barvy listů, přítomnosti chlupů a barvy květů.

Každá strana díla je zobrazením většinou jedné rostliny, pokud to umožňuje její vzrůst, v originální velikosti, zásadně se všemi jejími důležitými částmi tj. stonek s listy, květem, plody a část s kořenem.

Prekrásný akvarel zachovává barevné nuance živé předlohy, působí neobyčejně věrohodně a výrazně trojrozměrně, se zdůrazněním důležitých morfologických znaků, jako je čtyřhrannost lodyhy, líc i rub listu, přítomnost chlupů apod.

Zobrazení více rostlin na jedné straně je využíváno většinou u rostlin menšího vzrůstu. Stranou obrazu jsou precizně zachyceny detaily květu, pestík, tyčinky, kalich, květní plátek. U některých rostlin jsou zakresleni jejich opylovači nebo škůdci.

Jednotlivé svazky jsou vždy uvedeny úvodním listem, představujícím většinou krajinu, nebo dobový pohled na město. Námětem velké řady těchto obrazů jsou právě Valtice a jejich okolí. Každý svazek obsahuje za úvodním listem list titulní, který zdobí ovál, tvořený spoustou různých druhů květů, uprostřed něhož je vždy informace o názvu díla, autoru a místu vzniku a stručná informace o charakteru rostlin ve svazku zobrazených např. continentur plantae pentondrae, flóra exotica. Všechny další strany svazků jsou zobrazením rostlin.

První svazek je uveden portrétem Boccia od Josefa Bauera. Pohled na Valtice je zvěčněn v úvodu 2. i 3. svazku, na úvodním obrazu 4. svazku od Franze Bauera je klášter Milosrdných bratří. Pátý díl je uveden pohledem na Pálavské kopce, Sedlec s rybníkem Nesytem, rybník Porzsky s Porzinslem (dnes rybník nový s Tichým ostrovem), v pozadí Svatý kopeček s Mikulovem od Ferdinanda Bauera. Ferdinand Bauer se v době, před trvalým odchodem do Anglie, do Valtic často vracel a kreslil zde krajinky v atelieru slavného malíře Petra Brandla. (Lhotský 1834). Úvodní list k šestému dílu, rovněž malovaný Ferdinandem, je dobovým pohledem na Valtice. Není datován, titulní list však zmiňuje Boccia již jako provinciála, dá se tedy říci, že vznikl někdy po roce 1784. Tento díl si všímá především rostlin okoličnatých. Na titulním listu 7. dílu je letopočet 1789. Pro osmý díl namaloval Franz Bauer živoucí obraz rušného valtického náměstí s kašnou, množstvím lidiček a granátníky u vstupní brány do zámku, dokonale zachycující bývalý lesk a atmosféru sídelního města Liechtensteinů. V tomto dílu je pozornost věnovaná vikvovitým rostlinám jak planě rostoucím, tak rostlinám užitkovým (hrách, fazole).

Devátý díl je věnován rostlinám brukvovitým planě rostoucím, velká pozornost je věnována brukvovité zelenině.

Počínaje desátým dílem přispíval do Bocciova díla Jacob Walter. Je podepsán pod úvodními obrazy 10. až 12. dílu, znázorňujícími exotickou krajinu. Tyto tři díly jsou věnovány exotické flóře.

Ferdinand Bauer v té době měl za sebou cestu do Turecka a Řecka a byl placeným malířem květin na expedici kolem Austrálie. Také Franz Bauer měl v botanické zahradě v Kew také přístup k exotickým rostlinám, neboť právě exotická flóra byla od poloviny 18. stol. ve středu zájmu botanických zahrad celé Evropy. (Viz dále.)

Desátý ani jedenáctý díl nemá letopočet, Boccius je zde však uveden jako provinciál (1784–1787), dvanáctý díl Boccia udává jako exprovinciála.

Úvodní obraz závěrečného dílu, jenž je pohledem na všech 14 svazků předurčuje, že se jedná o svazek poslední.

Každý jednotlivý svazek je opatřen indexem druhů. Závěrečný svazek pak obsahuje index společný pro všechny díly, ve kterém je použito jen jedno užívané jméno rostlinného druhu, zpravidla Linneovo s udáním strany a dílu, ve kterém je rostlina zobrazena.

Bocciovo dílo je ve svém pojetí rozhodně dílem unikátním nejen v Evropě. Jen těžko se hledají slova, která by popsala nádheru tohoto díla. Je udivující, s jakou trpělivostí Boccius po 30 let toto dílo tvořil a zachoval jednotnou formu.

Je jisté, že bratři Bauerové měli k Bocciovi zcela výjimečný vztah a roky strávené s Bocciem je ovlivnily na celý život. Bratři Bauerové svými krásnými obrazy bezpochyby spláceli Bocciovi péči, výchovu a vzdělání, které jim věnoval v mládí. Řízením osudu se jejich snad nejrozsáhlejší skvostné dílo vrátilo péči a trpělivosti Boccia do jejich rodiště, přestože se s Bocciem ve Valticích více nesešli.

Je velmi pravděpodobné, že Boccius udržoval se všemi bratry korespondenci, týkající se příspěvků do "Liber regni vegetabilis ...". Je možné, že se ještě v budoucnu poodhalí víc z tajemství těchto neobyčejných osobností.

"Liber regni vegetabilis ..." dostal od Boccia darem kníže Alois I. Josef (1759–1805), který v roce 1781 převzal vládu ve Valticích po svém otci Franz Josefu I. Jeho nástupem ožívají ve Valticích časy Karla Eusebia a v Lednicko-valtickém areálu vyrůstá řada významných staveb. Dnes je dílo součástí soukromých sbírek knížecí rodiny Liechtensteinu a je uloženo v dokonale klimatizované knihovně zámku ve Vaduzu.

"Botanické dílo Bocciovo nebylo zapomenuto ani po jeho smrti, ale dalo podnět k budování pozdějších slavných sbírek, tzv. Herbaria viva, o kterých se zmiňuje Vávra (1970) a které byly zřízeny ve Valticích a Lednici. Tyto sbírky rostlinných druhů sloužily především pro vzdělání mladých zemědělských, zahradnických a lesnických odborníků. Již na počátku minulého století byly organizovány odborné semináře, které později v roce 1894 daly vznik nejdříve německé, později německo-české Vyšší ovocnářsko-zahradnické škole v Lednici na Moravě (Die Höhere Obst und Gartenbauschule). Dnes má tato škola dvojí pokračování. Jedno ve Vídni-Höhere Bundeslehr. und Versuchsanstalt für Gartenbau Wien-Schönbrunn. Druhé zůstalo v Lednici na Moravě a to jednak jako Střední odborné učiliště a jednak jako Zahradnická fakulta Vysoké školy zemědělské Brno. (Lužný, 1989)".

P. Norbertus Adamus Boccius zemřel ve Valticích a na tamním městském hřbitově je také pohřben.

Boccius měl k valtické malířské rodině Bauerů mimořádný vztah. Otec Josef Lukas byl zaměstnán jako dvorní malíř knížete Liechtensteina ve Valticích. Měl tři syny. Všichni zdědili po svém otci nadání a věnovali se malování. Dva z nich se později stali jedni z nejlepších malířů květin své doby. Po otcově smrti (1762), byli všichni bratři svěřeni do výchovy Boccia. Vedl je především ke studiu přírody, hlavně však ke studiu a zobrazování rostlin. Bauerové nejdříve kopírovali rostliny a živočichy z návrhů svého otce a Boccia. Záhy však brali modely z přírody a zobrazovali rostliny pro Bocciovo "Liber regni ...".

Josef Antonín Bauer (5. 3. 1756 – Valtice, Vídeň – 14. 11. 1831), získal zásluhou rodiny Liechtensteinů umělecké vzdělání na Vídeňské akademii. Knížetem Aloisem byl poslán k dalšímu studiu do Říma. Po návratu z Říma v roce 1778 pracuje jako dvorní malíř Liechtensteinů, roku 1806 nastoupil na uvolněné místo ředitele Liecht. knížecí galerie ve Vídni, kde zůstal až do své smrti. Jeho dokonalé kopie slavných obrazů Rubense, Dietricha a dalších mistrů se dochovaly v galeriích Liechtensteinů, jeho obrazy církevních hodnostářů zdobí chodby snad všech konventů Milosrdných bratří.

Josef Bauer maloval také obrazy pro Bocciovo dílo "Liber regni vegetabilis ...". Obraz Boccia z Titulní strany 1. svazku je jeho práce. Obrazy Boccia, na kterých je většinou zobrazován s květem bramboříku, knihou a nadační listinou na dvě postele, uchovávají také snad ve všech konventech. Valtický konvent vlastní nezvyklý obraz Boccia se psem. V Kuksu zdobí obraz Boccia vchod do vzácné, dobové barokní lékárny.

Jeho bratři, Franz Andreas (14. 3. 1758 – Valtice, Londýn – 11. 12. 1840) a Ferdinand Lucas (20. 1. 1760 – Valtice, Vídeň-Hietzing – 17. 3. 1812) vděčí za své vzdělání péči Norberta Boccia, u něhož se zrodily jejich vědecké myšlenky. Boccius je učil pozorovat drobné rozdíly ve struktuře rostlin a rozlišovat jejich jemné barevné odstíny.

Oba byli velmi mladí, když začali přispívat drobnými náčrtky do Bocciových botanických prací. Od roku 1772 pracuje Franz Andreas krátce jako malíř a kreslí květin u knížete Dietrichsteina v Mikulově. Ferdinand Lukas maluje jako malíř květin pro knížete Liechtensteina.

Oba bratry však záhy ve Valticích objevil přední evropský botanik, vídeňan Nikolaus Joseph von Jacquin (1727–1817), profesor botaniky a chemie na Vídeňské univerzitě a ředitel královské vídeňské zahrady Schönbrunn. V roce 1780 s ním Franz i Ferdinand odchází do Vídne.

Do bohatého prostředí Vídne konce 18. století přicházeli muzikanti, spisovatelé, učenci a umělci. Mnoho paláců bylo obklopeno slavnými zahradami, které ukazovaly velkolepé sbírky cizokrajných rostlin. Tyto rostliny byly zobrazovány slavnými malíři.

Císař Franz I. (II). (1768–1835), známý jako císař květin, zřídil na "Akademia der Bildenen Künste" ve Vídni, místo pro studium malíře květin. K zvětšení svých zahrad vysílal zahradníky do různých končin světa. Byl to věk objevitelských expedic do vzdálených a neznámých zemí světa, věk zakládání krásných zahrad, produkce krásných knih s ulustracemi rostlin rostoucích v královských zahradách a sklenících. Botanikové se zabývali flórou vzdálených zemí. To byla Vídeň konce 18. století. Podobné to bylo i v Praze,

Paříži a Londýně. Konec 18. století byl také věk, kdy pod vlivem Karla Linného (1707–1778) a A. Laurenta Jussieue (1748–1836) byly všechny rostliny nazývány a klasifikovány podle přírodních zákonitostí, což si vynutilo podrobný strukturální a anatomický výzkum.

Rostliny a jejich důležité části byly pro komunikaci s dalšími botaniky ilustrovány. Tato nová kombinace vědy a umění vznikla v Rakousku a od dob Linného se stala důležitým nástrojem praktické botaniky.

Byl to právě Nikolaus Joseph von Jacquin, kdo byl průkopníkem umělecké botanické ilustrace. Od Jacquina byli bratři Bauerové zasvěceni do tajů systematické botaniky, učili se botanickou kresbu a uměleckou rytinu. Byli tak vyzbrojeni pro bádání a další zdokonalování v těchto oborech. Za svého prvního pobytu ve Vídni přispěli Franz i Ferdinand do Jacquinova pětidílného "Icones plantarum rariorum" (1781–1793), podle ilustrací byly později provedeny krásné měděné rytiny a otištěny jen do 12 kopií s jednotlivými svazky vázanými ve sloní kůži.

Pro Jacquinova pozdější díla vytvořil Ferdinand akvarely, patřící k vrcholu jeho tvorby.

Další osud bratří Bauerů nasměroval John Sibthorp (1758–1796), profesor botaniky v Oxfordu, který v roce 1786 přijel do Vídne zkoumat unikátní botanické spisy Dioscorida. Jacquin ho ve Valticích představuje Bocciovi. Sibthorp zde po prvé potkává Ferdinanda Lukase Bauera, malíře, kresliče a rytce květín, botanika a přírodovědce, později označovaného za nejlepšího malíře květín své doby. Odborníci se shodují na tom, že většina jeho prací z vrcholného uměleckého období nebyla překonána. Jeho obrazy vynikaly neobyčejnou věrností zpodobení jak v kresbě, tak v barvě, při zachování osobitého podání předmětu. Sibthorp byl Bauerem tak okouzlen, že ho najal na cestu do Turecka a Řecka. Výsledkem botanické cesty bylo pozdější publikování ve "Flóra Graeca prodromus" a nádherné vícesvazkové monumentální dílo "Flóra Graeca" (1806–1840). Obrazy k němu Bauer dokončil až po návratu z další výpravy a patří též do období jeho vrcholné tvorby. Později byly podle nich vytvořeny krásné rytiny. Ferdinand vytvořil také obrazy pro Bocciovo dílo "Liber regni ..." a ilustroval botanické spisy celé řady dalších, významných evropských botaniků.

Jako malíř a také botanik se zúčastnil několika objevitelsko-výzkumných výprav. V letech 1801–1805 se zúčastnil 2. expedice kapitána Matthewa Flinderse (1774–1814) do Austrálie, kam doprovázel jako malíř angl. botanika Roberta Browna (1773–1858). Tento přírodopysce se zasloužil o rozvoj přírodních věd, hlavně však o rozvoj morfologie a systematické botaniky.

Bauer byl prvním rakušanem, který vstoupil na australskou půdu. Jeho ilustrace rostlin jsou vlastně přesným záznamem aktivit na této cestě kolem Austrálie. Je dobré se zmínit, že Flinders byl prvním cestovatelem, který obeplul celý australský kontinent a navrhl změnu jeho názvu z původního Novae Hollandia na Australia.

Ferdinand maloval neúnavně, aby zachytil do skic cizí druhy australského kontinentu. Na místě samém vytvořil pro pozdější provedení jen nezbytně nutné kresby tužkou s množstvím číselných kódů, které používal již dříve. Systém měl více jak 2 000 různých barevných odstínů.

Na palubě lodi nebo během cest pak dokončoval kresby tužkou do podoby perokreseb, jako základ akvarelů pro pozdější publikace. Jen od několika málo rostlin existují hotové barevné předlohy. Tyto vlastní Natural History Museum (British Museum) v Londýně. Dokonalé Bauerovi ilustrace se vyznačovaly nejen téměř mechanickou přesností, ale zachycovaly i výrazné botanické vlastnosti, jako význačný rys pro klasifikaci nových rostlinných druhů. Dokazuje to, že Bauer byl i dobrým botanikem a podrobnému studiu rostlin se intenzivně věnoval. Některé rostliny např. *Veronica glauca*, *Salvia crassifolia* a další jsou zmiňovány jako jeho objevy.

Během obeplutí Austrálie shromáždili Bauer, Brown a skotský zahradník Peter Good v západní Austrálii na 500 vzorků kvetoucích rostlin. Po obeplutí Austrálie (1803) byl kapitán Flinders nucen zajet do Anglie vyměnit děravou loď. Bauer s Brownem se rozhodli zůstat v Austrálii a čekat na Flindersův návrat. Prozkoumali tehdy rozsáhlé oblasti australského pobřeží. Jedna část pobřeží, na jihovýchod od Franklinova ostrova, nese trvale jméno Ferdinanda Bauera. První zastávka byla v okolí Sydney, odkud Bauer shromáždil množství rostlin a semen (viz. ilustrace Franz Bauera k "Illustr. of orchidaceous plants") J. Lindleye.

Další zastávka, tentokrát na malém ostrůvku Norfolk Island, má zvláštní význam. Ferdinand Bauer strávil na přelomu 1803/1804 osm měsíců a samostatně ostrov prozkoumal. Jako první evropán vstoupil na tento ostrůvek a vytvořil zde vědeckou sbírku přirodnin a herbáře. Obsáhlé herbáře odtud zveřejnil Ferdinand v "Prodromus florae Norfolkicae" (1833), "Atakta" (1833) a "Iconographia" (1838), Stephana Ladislause Endlichera (1804–1849), jenž byl profesorem botaniky ve Vídni a nástupce N. J. Jacquina, kustodem sbírek v Botanischen Hof-Cabinet a učitel botaniky císaře Franze Josefa I.

Australská expedice se stala podkladem pro množství obrazových kolekcí a publikací. Více jak 260 Ferdinandových australských akvarelů uchovává Natural History museum v Londýně. Flóru Austrálie, tehdy ještě nazývanou Novae Hollandia ztvárnil Ferdinand Bauer v jediné samostatně vydané "Illustrationes Flora Novae Hollandia" (1813).

Přispěl také do "Voyage to Tera Australis" (1814) Flinderse a dalších botanických prací.

Ferdinand maloval také pro českého přírodovědce německého původu, lékaře a botanika J. Ch. Mikana (1809–1844), jenž se zúčastnil v letech 1817–1821 výzkumné cesty do Brazílie a přispěl svými obrazy do MIKANOVA "Delectus Florae et Faunae Brasiliensis" (1820–1822). Po návratu z Austrálie v roce 1805 přijímá Bauer ještě některé další zakázky významných evropských botaniků. Tyto práce jsou již řazeny do vrcholného období Bauerova uměleckého rozkvetu. Bauerovy ilustrace k monografii věnované rodu borovic, "Description of the genus Pinus" (1821) franc. botanika Lamberta, inspirovaly J. W. Goetha natolik, že jim věnoval samostatnou esej, ve které Bauerovo umění nanejvýš velebil.

Bauerovy obrazy jsou také v Lambertově "Illustrationes plantarum Florae Hollandie" (1806–1811) a v "Digitalium monographia" (1821) od angl. botanika J. Lindleye.

Bauerovy skicy k vyobrazení alpských rostlin pro knížete Liechtensteina, veškeré skicy z Flindersovy expedice, jeho obsáhlý australský herbář, pozdější akvarely k "Flora austriaca", kolekci obrazů a sbírku přírodnin z Norfolk Islandu odkoupil císař Franz I. (II.) z pozůstalosti Ferdinanda L. Bauera od jeho staršího bratra Franze z Anglie. Spolu s dalšími nákupy botanicko uměleckých děl od jiných autorů se tyto staly základem pro vznik Botanische Hof-Cabinet ve Vídni, jenž se později stal základem pro dnešní botanické oddělení Naturhistorisches Museum ve Vídni. Dnes jsou Bauerovy kolekce obrazů snad jeho nejhodnotnějším pokladem.

Stejně tak sbírky obrazů květín Ferdinanda i Franze Bauerových, jež jsou uloženy v Natural History Museum v Londýně, jsou nanejvýš ceněny. Ferdinand Lukas Bauer se vrátil v roce 1814 zpět do vlasti. Důvodem návratu, podle biografy Ferd. Bauera Johana Lhotského, bylo nepochopení, se kterým se setkala vydání jeho jediné samostatné knihy "Flora Novae Hollandia" v roce 1813. Příčin bylo mnoho, od nepochopení autora, který svým dílem předběhl dobu, nedostatek peněz pro vydávání knih, způsobený Napoleonskými válkami po skutečnost, že Ferdinand nemohl najít schopné lidi na vyrývání a vybarvování kovových desek a všechny tyto časově náročné práce musel udělat sám. Stihl proto dokončit a prodat jen velmi málo obrazů.

V Hietzingu u Vídně, v místě přiléhajícím k zahradám Schönbrunnu, koupil dům, kde se usadil. Zde pokračuje intenzivně ve své práci, z níž většina je určena pro Anglii a znamená vrchol v jeho uměleckém i vědeckém snažení. V roce 1819 se ještě krátce vrací do Anglie navštívit bratra a přátele, s nimiž ho pojilo více jak 30 let přátelství. Ferdinand Bauer v Hietzingu v roce 1826 zemřel a je ve Vídni pochován.

V roce 1788 odchází Franz Andreas Bauer do Anglie na návštěvu za svým bratrem Ferdinandem a od roku 1790 už pracuje jako placený kreslič květín při botanické zahradě v Kew u Sira Josepha Bankse (1743–1820), jednoho z největších angl. přírodovědců, jenž se zásadním způsobem zasloužil o rozvoj přírodních věd, především botaniky a jenž po 40 let zastával úřad předsedy Linneovy společnosti. Po zbytek života zůstal Franz v Kew, kde ilustroval především Banksovy botanické práce a později se stal i dvorním malířem krále Jiřího III.

Hlavním a současně mistrovským dílem jsou Franzovy kresby pro mědirytiny pětidílného botanického díla, nazývaného "Hortus Kewensis" – Illustrated Delineations of Exotick Plants cultivated in Royal Garden at Kew" (1796–1803). Originály jsou uloženy v Natural History Museum v Londýně.

Franz Bauer vytvořil mnoho ilustrací australských rostlin z různých botanických sbírek vzniklých v Austrálii, také jeden druhový spis Roberta Browna.

Při své cestě do Austrálie shromáždil Franzův bratr Ferdinand množství kvetoucích rostlin a semen. Ze semen z okolí Sydney vyrostly v Kewských sklenících orchideje, které byly Franzovi předlohou pro ilustrace k "Illustrationes of orchidaceous plants" (1830–1838) s textem slavného londýnského botanika Johna Lindleye (1799–1865). Maloval také pro Boccia a proslulého fyziologa a anatoma Everarda Homea.

V Natural History Museum v Londýně je uloženo okolo 170 originálů maleb a 10 svazků ilustrací, zahrnující Franzovy studie doby klíčení vlny, nemoci obilí a pozorování opylení.

Tato díla vznikala v královské botanické zahradě v Kew více jak 40 let, pod vedením Josepha Bankse. Franzovo znázornění mikroskopických detailů je považováno za ohromující a pravděpodobně nebylo nikdy překonáno.

Franz Bauer zemřel v Anglii a je pohřben na hřbitově svaté Anny v Kew Green, jen pár kroků od svého domu a Kewských zahrad.

Je jisté, že Norbertus Boccus i malíři bratři Bauerové patří mezi nejvýznamnější osobnosti Valtic a sehráli podstatnou úlohu v rozvoji botanických věd Evropy konce 18. a začátku 19. století. Zanechali bohaté dědictví rostlinných sbírek a publikací. Jejich díla jsou uložena v soukromých sbírkách a galeriích evropských panovníků, slavných knihovnách, galeriích a muzeích Evropy. Jejich obrazy zdobí četná skvostná díla nejvýznamnějších evropských botaniků konce 18. a zač. 19. století.

Paradoxem doby je, že tak významné osobnosti našeho regionu jsou naší odborné i laické veřejnosti málo známé.

Malá informovanost o těchto osobnostech Valtic u nás byla způsobena celou řadou okolností, hlavně však historickou příslušností Valtic k Rakousku, k němuž náležely až do roku 1920, vědeckým a kulturním zázemím Vídně. Války a doba totalitního režimu s uzavřením hranic, která zabránila jakékoli výměně informací s okolním světem, sehrála také svoji úlohu.

V různých pracech, věnovaných dějinám botanického výzkumu Čech a Moravy, není jméno Boccia uvedeno, vůbec nebo jen sporadicky. U Baeurů je to obdobné. Různá shoda historických skutečností, pobyt Ferdinanda a France Bauerových v Anglii a Austrálii, jejich posedlost pro umění a vědu, která neuznává prostor pro vlastní osobní zájmy, způsobila, že většina jejich nejlepších prací nebyla donedávna také v Británii ani v Rakousku publikována.

Jen málo Londýňanů shlédlo třept nepřekonatelných akvarelů australských rostlin a zvířat Ferdinanda Bauera na výstavě uspořádané Natural History museum v Londýně v roce 1959 u příležitosti Darwinova narození. V osmdesátých letech pak v Británii následovalo vydání několika skvostných svazků jeho akvarelů Wiliamem T. Stearnem a Wilfredem Bluntem. Byly však určeny spíše pro knihovny a sběratele než pro širokou veřejnost. Teprve v nedávné době byly v nových vydáních sjednoceny hotové akvarely z Natural History Museum v Londýně a základní náčrty a perokresby s číselnými kódy, naznačujícími barevné odstíny z Naturhistorisches Museum ve Vídni a ukázán tak postup vzniku mistrovských Bauerových děl. Většina prací Ferdinanda i Franze Bauerových je však nadále nepublikována.

Národní zemědělské muzeum Praha, úsek Valtice spolu s Regionálním muzeem v Mikulově, Státním Okresním archivem v Mikulově, Provinzialátem česko-moravské provincie řádu Milosrdných bratří v Brně a konventem a nemocnicí Milosrdných bratří ve Valticích proto připravují výstavu, na kterou přislíbilo svoji pomoc i Natural History Museum v Londýně, Naturhistorisches Museum ve Vídni, Hausarchiv Liechtensteinů ve Vídni i Vadůzu.

Výstava se bude týkat dějin rodu Liechtensteinů a jejich významu pro založení řádu Milosrdných bratří a rozvoj krajiny kolem Valtic, dějin řádu a konventu Milosrdných bratří ve Valticích a jejich nejvýznamnějších osobností, především osobnosti a díla Norberta Boccia a botanicko-malířských aktivit bratrů Bauerů.

Všechny výše uvedené instituce tak chtějí přispět k poznání méně známé, ale nesmírně zajímavé historie Valtic, pochopení zásadního významu konventu Milosrdných bratří a Liechtensteinů pro rozvoj krajiny, vzdělanosti a hospodářského povznesení celého regionu a přiblížit tak některé významné osobnosti doby, kdy se psaly společné rakousko-české dějiny, ale také dějiny evropské botaniky.

Zahájení výstavy je plánováno na květen 1995 v Národním zemědělském muzeu ve Valticích u příležitosti oslav 390. výročí založení kláštera a nemocnice Milosrdných bratří ve Valticích.

Seznam literatury:

- Becker, M. A., 1886: Feldsberg in Niederösterreich. Eine historisch-topographische Studie. Zvláštní otisk z Blatt des Verines für Landeskunde von Niederösterreich. Vídeň.
- Britten, J., 1909: The Journal of Botany British and Foreign, London No. 556, Vol. XLVII.
- Ducker, S. C., 1990: Early Austrian influence on Australian botany in Short, P. S., 1990: ed. Hist of Systematic Bot. in Australasia, 297–298 School of Botany, University of Melbourne.
- Desmond, R., 1994: Dictionary of British and Irish Botanist and Horticulturists, London.
- Höss, K., 1902: Geschichte der Stadt Feldsberg, Vídeň.
- Hradílek Z., Lizoň P. et Tlusták V., 1993: Index herbariorum čechoslovacorum. Vlastivědné muzeum, Olomouc.
- Kolčava, J., 1970: Dějiny lékárny Milosrdných bratří ve Valticích díl I., Moravská Nová Ves.
- Lhotsky, J., 1834: Biographical Sketch of Ferdinand Bauer, Natural History Painter to Expedition of Capitan Flinders, R. N., to Terra Australis, in London Journal of Botany, vol. II, London.
- Läuffer, F., 1931: Die Barmherzigen Brüder, Vídeň.
- Lužný, Jan., 1989: P. Norbertus Adamus Boccia – lékař a botanik in Kronika Zahradnické fakulty Vysoké školy zemědělské v Brně, Acta univ. Agric. (Brno), fac. hort., Lednice, IV, č. 2.
- Maiwald, P. V., 1904: Geschichte der Botanik in Böhmen, Carl Fromme Wien.
- Norst M., 1990: Ferdinand Bauer 1760–1826, in Australian Natural History, autumn 1990, volume 23, number 4, British Museum, London.

- Riedl-Dorn, Ch., 1988: Die entdeckung australiens und seiner Pflanzen welt von den anfängen bis Mitte des 19. Jahrhunderts, Naturhistorisches Museum, Wien.
- Riedl-Dorn, Ch., 1989: Die Grüne Welt der habsburger, Naturhistorisches Museum, Wien.
- Sobel, J., 1892: Dějiny a slavnosti spis rak.-české řádové provincie Milosrdných bratří, Vídeň.
- Soutorý, Karel., 1993: Botanical collections in the territory of the Czech Lands, Webbia 49: 255–258., Firenze.
- Ujčík J. et Houfek J., 1970: Index herbariorum čechoslovacorum anno MCMLXX. Národní muzeum, Praha.

Herbář sestavený Norbertem Bocciem v r. 1766

P. Norbertus Adamus Boccus

Norbertus Boccus – Arzt und botaniker Brüder Bauers – Blumenmaler und – stecher von Milada Rigasová

N. Boccus – langjähriger Prior des Konvents von Valtice und Provinzer des Ordens der barmherzigen Brüder der ganzen damaligen österreich-böhmischen Provinz. Der bedeutsame Arzt und Chirurg, der langjährige Direktor der medizinisch-chirurgischen Schule des Ordens. Er beschäftigte sich mit Veredeln der Zierblumen und Obstbäume. Er ist der eine von ersten mährischen Botanikern. Er ist Verfasser der 3-Bände-Kollektion *Herbarum vivum* 1766 und Verfasser des botanischen 14-Bände-Werks *Liber regni vegetabilis ...* Der zweite Band ist mit dem Jahre 1777 und der letzte mit 1804 bezeichnet. Sein Werk enthält 2 700 Pflanzenbilder mit dem Fachkommentar, dem System nach geordnet.